

JELENTÉS A FÉNYES ADOLF UTCÁBAN FELTÁRT DÉLI KAPUTORONY ÁSATÁSÁRÓL

1973 év májusában a Fényes Adolf¹ utca 78-84 számú házhelyek vonalában csatornaárok ásása közben sirkő és pillértöredékekből falazott építmény került felszínre. Jellegéből arra gondoltunk, hogy épületfaragványokból összeállított sir került elő. Bontás közben észleltük, hogy a sirkőtöredékek, épületfaragványok erős mészhabarccsal vannak egymáshoz erősítve, s belsejük is mészhabarccsal van kitöltve. (112. kép) Az egész építmény egy falhoz volt hozzáerősítve. A sirkőves felépítmény körül megkezdtük a fal tisztítását, ennek során nagyméretű mészkövekből habarcsba rakott fal került elő, mely méretében, technikájában eltért a canabae területén szokásos falazástól.

A fal szélességének, irányának, rendeltetésének megállapításához szükségessé vált a csatornaárok kiszélesítése. A munkát meghatározta, hogy a csatornaárok keleti oldalán a Fényes Adolf utcai uttest húzódott, nyugati oldalán az új lakótelep házainak cölöpeit verték le.

A leletmentés elvégzéséhez szükségessé vált az építkezés leállítása.

A következőkben a csatornaárokban É-D-i irányban folytattuk a fal tisztítását. Megállapítottuk, hogy a fal déli végét egy barokk pincével elbontották, (113. kép) de irányából arra lehetett következtetni, hogy nyugati irányban elfordult. Az északi oldalán Ny-K-i irányu, felsőrészen kváderekből álló falba torkollott. (114. kép) A É-D-i irányu fal 560 cm hosszúságban maradt fenn. A nyugati metszetsfalban vörös átégett agyagrétegben egymásra omlott kő és téglatörmelék réteg volt, melyből a II. sz. elejére keltezhető kerámiatöredékek kerültek elő. (115. kép) A törmelék réteg elbontása után az árkot nyugat felé kiszélesítettük, s leástunk a fal alapozásáig. A fal szélessége 260 cm, alapját sárga homokos rétegre rakták, az első kősor opus spicatum technikával földbe rakott kisebb kövekből állt, a második sor nagyobb kövekből azonos technikával szintén földbe volt rakva, majd e fölött szabálytalan alakú köveket raktak mészhabarcsba. (118. kép) E fölé fektették a felmenő fal nagyméretű, mészhabarcsba rakott kősorait, meiyet terrazzószerű mészhabarccsal öntötték le, melyet elsimitottak, s erre rakták a nagyméretű kváderköveket.

Az alapozási réteg vonalában cölöpsor húzódott.

A Ny-K-i irányu É-i zárófalat 18 méter hosszúságban tártuk fel. Alapozása megegyezik a keleti fal alapozásával. (119. kép) Az alsó sorban ferdén egymás mellé illesztett földbe rakott kősor után két sorban habarcsba rakott kősor következik. Erre mészhabarcsot öntöttek, erre rakták a nagyméretű kváderköveket. Egyes kváderek 68x57 cm, 110x30 cm, nagyságúak voltak. Az északi fal szélessége 300-350 cm, a nyugati szakaszon a falat 70 cm szélesséig szedték szét. A falba nagyon sok téglát, párkány és épületfaragvány töredéket is beépítettek. (116. kép) A fal külső, északi felének alapozása és falrakási módja különbözik a belső oldal falazási módjától. A felmenő fal és az alapfal utolsó kősorai között 20 cm vastag mészhabarcsos leöntés húzódik. A fal külső oldalán egyes helyeken vakolás nyomát figyelhettük meg. Ezen a szakaszon átépítés, javítás nyomát is észleltük. A metszetsfalban látható, kb. 150 cm széles kiszedett fal nyoma, ami az északi falba csatlakozhatott. A barokk pincék miatt a falat feltárni nem tudtuk.

Az északi zárófal átlagosan 100 cm magasságban maradt fenn. A torony ÉK-i sarkánál végzett leásás szerint a keleti és északi fal egyszerre épült. (117. kép)

Az ÉK-i falsaroktól 350 cm-re ágazott le a toronyrész nyugati fala. A torony nyugati falának alapozása is megegyezik a keleti toronyfal alapozásával. (120. kép) A nyugati toronyfalba szintén nagyméretű kváderköveket építettek be. (121. kép) A toronyfal belső oldalához kut volt hozzáépítve. (122. kép) A nyugati toronyfal szélessége 250 cm. Az alapfal utolsó kősorain itt is mindenütt mészhabarcos leöntés látható, valószínű, hogy a felmenő falak első kősorai mindenütt nagyméretű kváderekből álltak.

A torony keleti falának külső oldalán, azzal párhuzamosan római ut került felszínre. Az utat kerékvető kövek szegélyezték. (123. kép) Az ut alapozása dunakavicssal kevert agyagos rétegből állt, erre rakták a sóderes rétegbe helyezett kisebb köveket, melyeket utburkoló lapokkal fedték le. Az első periódusu ut belefut az É-i zárófalba, mikor a kaput építették ezt az utat már nem használták. (124. kép)

Az első periódusu ut felett 16 cm-rel magasabban kezdődik a második ut alapozása. 20 cm vastag döngölt agyagrétegben fekvő nagyobb kövek fölött egymáshoz illesztett szabálytalan alaku kövekből álló alapozási rétegre fektették a nagyméretű utburkoló lapokat, (125-126. kép), melyek közül egyet az árok déli végében eredeti helyén találtunk. Az uton nagyméretű boltívkő feküdt, mely a kapuépítményhez tartozhatott.

A második periódusu ut alapozási rétegének egy része, 90 cm szélességben belefut a kapu északi falába, mikor a kaput építették az utat elszűkítették, s az ut egy részét felhasználják a kapuépítményalapozásul. (43. ábra)

A kapu északi oldalához nagyméretű oltárkő, s egy 120x25 cm nagyságu kváderkő van hozzáépítve, (127. kép) melyből egy ÉNy-DK-i irányban haladó fal csatlakozik. A fal alatt vastag mészréteg húzódott. A falat 270 cm hosszúságban tudtuk követni, további szakaszát barokk pincével bontották el.

A kapu alapozásához ferdén fekvő, nagyméretű, vastag mészhabarcos leöntéssel egymáshoz erősített köveket használtak, melyek több sorban szabálytalanul feküdtek. Az alapozás az egész kaputornyon belül itt a legerősebb.

1974-ben lehetővé vált a Fényes Adolf utcai uttest felbontása, s így sikerült tisztázni a római ut szélességét és a keleti patkóalaku torony helyzetét. A munkát meghatározta egyrészt az uttest alatt húzódó modern gáz és vízvezetékcsövek fekvése, másrészt a még álló ház sor a Fényes Adolf utca keleti oldalán. A ház fala mellett lemélyítve előkerült a patkóalaku torony kváderekből rakott felső sora, (kváder méretei: 59x58, 55x32 cm) a kváderek között mészhabarcos kötőanyag volt, melybe kisebb kő és tégladarabokat is raktak. Ez a toronyrész mélyebben volt alapozva, mint a nyugati patkóalaku torony. Alapozási mélysége 160 cm volt. Ebből a szintből sok faszén maradvány között főleg piros festésű és szürke anyagu, II. sz. elejére keltezhető kerámia anyag került elő. A steril talajsztig az árok keskenysége miatt leásni nem tudtunk. A fal égett faszenes rétegre volt alapozva. A fal alapjába vízszintesen fektetett, s földbe rakott kövek közé habarcst is kevertek, s nagyméretű dunakavicsot is beépítettek az alapba.

A keleti patkóalaku torony É-D-i irányu falát több kutatóárokmal sikerült meghatározni, de a fal alapozásáig az előbb említett nehézségek miatt leásni nem tudtunk. A felmenő falak itt is sóderes leöntésű rétegen álltak, s nagyméretű kőlapokkal erősítették meg a kapu falát. A keleti patkóalaku torony teljes kiterjedését a Fényes Adolf utca és Dugonics Titusz tér sarkán álló ház lebontása után lehet meghatározni.

Az elvégzett ásatás során kibontakozó alaprajz szerint egy későrómai erőd déli kapuépítménye állt itt a hozzátartozó patkóalaku tornyokkal. (129-130. kép) A feltárt patkóalaku torony belmérete 560x250 cm. Az erőd fal és a torony öntött technikával készült, melyet nagyméretű kváderekkel burkoltak. (44. ábra) Sikerült tisztázni a két torony között húzódó uttest szélességét, mely 10 méter volt. A kapuzatot tartó középpillér a modern csatornázás alkalmával pusztulhatott el, de egyes pillérek a római uton hevertek.

Az erőd fal és a torony egyidőben épült, ezt bizonyítja az alapozási mélységek egyezése, a falazás technikája. Mivel mindkét periódusu ut belefut a kapu alapfalába, feltételezzük, hogy az utat a kapu és a torony építése alkalmával elszűkítették.

A keleti fal mindkét oldalán huzódó cölöpsorból arra következtettünk, hogy egy faszerkezetű építmény állt itt, melyhez az első periódusu ut is tartozott. Az ut és a fal alapozási rétegéből II. sz. elejére keltezhető kerámiaanyag került elő.²

Mivel a Fényes Adolf utcában feltárt kapuépítmény belsejében korhatározó éremlelet, s bélyeges téglák nem voltak, analógiák alapján próbáljuk építését meghatározni.

Az aldunai limes mentén I. Constantinus idejében a táborokat legyezőalakú saroktoronyokkal és közbeeső patkóalakú tornyokkal erősítik meg.³ Ekkor épül az intercisai táborban a porta decumana patkóalakú elfalazása.⁴ A kaputorony felmenő falainak és alapozásának technikája azonos a szentendrei, nagytétényi táborokéval.⁵

Erre a korra jellemző a másodlagosan felhasznált épületfaragványok, s hatalmas kőtömbök beépítése is. Ekkor épül a visegrádi tábor is, s feltételezhetjük, hogy ebben az időben az aquincumi legios tábor is a deffenzív harcmodornak megfelelően alakítják át.

Az utolsó nagy limes megerősítés az aldunai limes mentén Valentinianus korában történik, a kvádok és szarmatákkal határos limes szakaszon.⁶

Mivel a szarmaták elleni 375-ös hadjáratban Aquincumból kiindulva ütöttek rajta a szarmatákon⁷, az aquincumi tábornak fontos szerepe lehetett, s ekkor erősítik meg az itt előkerült táborkaput. A IV. sz-i tábor, a hozzátartozó bástyák és tornyok feltárása még folyamatban van. Ezek feltárása után lehet pontosan meghatározni a kaputorony topográfiai helyét a IV. századi táboron belül.

(Ábrák: 43-44, képek: 112-130)

JEGYZETEK

1. Ma Magyar Lajos utca
2. Paulovics I.: A dunapentelei ásatás. Arch. Ért. 42, (1932-1933) 146.
3. Nagy T.: Budapest Története az őskortól a honfoglaláskorig. Budapest Tört. I. Budapest. (1973) 106.
4. Barkóczy L.: Lager und Wohnsiedlung. Arch. Hung. Intercisa I. (1954) 32.
5. Nagy T.: uo. 122.
6. A táborkaputól É-ra, a 104/b jelű ház előtt leletmentés során, É-D-i irányu falban VALEN) töredékű bélyeges téglák kerültek elő. A táborkapu, s az itt előkerült fal építésének módja, a fal vastagsága megegyezik. A fal és a táborkapu összefüggése a még folyó ásatások után tisztázható.
7. Mócsy A.: Pannonia PWRE Suppl. IX. Stuttgart (1962) 561.

GYÖRGY PARRAGI

REPORT ON THE EXCAVATION OF THE SOUTHERN GATE-TOWER OPENED UP IN
FÉNYES ADOLF STREET

In 1973, at the time the Óbuda residential settlement was being constructed, in the course of the works of canalization a monumental Roman edifice turned up which was masoned of fragments of gravestones and pillars, and built upon a wall with lime-mortar.

After the extension of the drain ditch a 260 cm. wide wall of north-south direction turned up, which was opened in a length of 560 cm. The southern end of the wall had been demolished for providing space for a Baroque cellar, its northern ending led into a wall of west-east direction. This wall was opened up in a length of 18 metres. 350 cm. from the north-eastern corner of it another wall of north to south direction branched off and curved semicircularly. The width and building technique of the wall on the western side running in a north to south direction agreed with the ones of the eastern wall. The width of the west-east wall was 350 cm.

The foundations of the walls stood in yellow, sandy soil, at a depth of 140 cm. The last stone courses of the foundation walls were levelled by pouring lime-mortar all over them. On this were the large-size broad-stones of the upward walls laid. The masonry was made with the cast technique, large-size broad-stones, carvings of building and bricks were built into the upward walls everywhere. On the outside of the eastern wall, parallel with it there was a road bordered with guard-stones and covered with large stone-slabs. From the ground bed of the road ceramic material, to be dated back to the early part of the 2nd century A. D. turned up. The foundation of the second road begins 16 cm. above the road from the first period.

The road from the first period stretches into the foundation of the west-east wall, consequently, when that wall was built the road not been in use any more.

In 1974 the modern road could be opened up, and the width of the Roman road could thus be determined: it was 10 metres. Also a part of the eastern horseshoe-shaped tower was found.

As it appears from the gradually unfolding ground-plan, the southern gate building of a late Roman fort stood here with horseshoe-shaped towers belonging to it. The clearance of the horseshoe arch is 560 x 350 cm.

The gate and the tower were built at the same time, as shown by the identity of the depths of the foundations and the mode of the masonry of the walls.

Since in the inside of the gate building no numismatic finds or marked bricks were found, to help in dating we try to date the construction by means of analogies.

Along the limes at the Lower Danube the camps were fortified with fan-shaped corner tower and intermediate horse-shoe towers at the time of Constantine I. That was the time when the horseshoe-shaped walling of the porta decumana in the camp of Intercisa was erected. The construction technique of the upward walls of the gate-tower is identical with the one applied in the Szentendre and Nagytétény camps. Also the secondary use of architectural carvings and vast stone blocks at the works of building is characteristic of this age.

When the gate was built, the road was narrowed. This may be connected with the fortification of the limes in Valentinian's time, since in 375 A.D. it was Valentinian who started from Aquincum leading his campaign against the Sarmathians.
(Figures: 43-44, plates: 112-130)

ДЬОРДИ ПАРРАГИ:

ОТЧЕТ О РАСКОПКАХ ЮЖНОЙ ПРИВРАТНОЙ БАШНИ, ОТКРЫТОЙ НА УЛ. ФЕНЕШ АДОЛЬФ

В 1973 г. при строительстве жилого квартала в Обуде, во время канализационных работ была открыта постройка, сложенная из фрагментов надгробий и пиллеров. Она стояла на стене, с которой скреплял ее известковый раствор.

Расширив канализационную канаву, мы открыли стену, идущую в направлении С-Ю. Ширина ее 260 см. Она была нами раскопана на 560 см в длину. Южный конец стены оказался снесенным построенным здесь подвалом эпохи барокко. Северный конец упирается в стену, идущую в направлении с запада на восток.

Стену западно-восточного направления мы раскопали на протяжении 18 м. От нее, на расстоянии 350 см к западу от стыка с северо-южной стеной отходит другая стена северо-южного направления, сворачивающая в сторону полукругом. Ширина и техника кладки северо-южной стены такие же как и у стены, идущей полукругом. Ширина западно-восточной стены 350 см.

Фундаменты стен находятся в желтой песчаной почве на глубине 140 см. Верхние слои фундамента повсюду покрыты известковым раствором и сглажены. На них были положены крупные квадратные камни. Стены всюду сделаны техникой заливки. Крупные квадратные камни, резные камни от других построек, а также кирпичи повсюду встроены в кладку стены. С внешней стороны восточной стены, параллельно ей, шла дорога, вымощенная крупными каменными плитами и имеющая по краю надолбы. Слой дорожной грунтовки содержал керамику II века. В 16 см над кладкой дороги первого периода находится грунтовка дороги второго периода.

Дорога первого периода упирается в фундамент западно-восточной стены. Это значит, что во время постройки стены дорогой уже не пользовались. В 1974 г. открылась возможность вскрыть современную дорогу, благодаря чему нами была определена ширина римской дороги /10 метров/. Тогда же была открыта и часть восточной подковообразной башни.

Судя по плану, полученному в результате раскопок, на этом месте находилось строение, служившее южными воротами позднеимперского укрепления, и относящиеся к нему подковообразные башни.

Ворота и башни были построены в одно и то же время, о чем свидетельствует глубина их закладки, а также техника кладки стен.

Поскольку ни монетных находок, ни находок кирпичей с клеймами, которые могли бы служить датирующим материалом, сделано не было, мы попытались определить время постройки путем аналогий.

По лimesу, идущему вдоль Нижнего Дуная, в эпоху Константина I римские лагерь укреплялись веерообразными угловыми башнями и подковообразными, расположенными вдоль стен. В ту эпоху были возведены стены подковообразной формы в порта-децумане лагеря Интерцизы. Техника возведения стен привратной башни соответствует технике постройки лагерных стен в Сэнтендрэ и Надьтетени. Характерным для этой эпохи является вторичное использование резных деталей от зданий, а также встройка в стену крупных каменных массивов.

Во время постройки ворот дорога была сужена. Это может находиться в связи с укреплением лимеса в эпоху Валентиниана. Известно, что в 375 г. Валентиниан из Аквинкума пошел против сарматов.

Раскрытие башен и вышек, относящихся к лагерю IV века, продолжается, и только после завершения работ станет возможным более точно определить расположение привратной раскопанной нами башни внутри военного лагеря IV века.

/Фиг. 43-44, рис. 112-130/

ELŐZETES JELENTÉS A KÉSŐ RÓMAI KORI ERŐD DÉLI VÉDMŰVEINEK FELTÁRÁSÁRÓL

A modern városnegyed kialakítását megelőző szanálási munkák tették lehetővé, hogy 1974. és 1975. folyamán az Óbuda (korábbi nevén Templom u.), valamint a Lajos u. egyes telkein régészeti kutatásokat folytassunk. A feltárások a későrómai Aquincum történetéhez szolgáltatnak újabb adatokat.

A K - Ny irányban húzódó ásatási sáv K-i felében 1950-ben már Szilágyi János folytatótt ásatásokat. Ekkor többek között egy vastag, íves fal szakaszait tárta fel a Lajos u. 166. és 169. sz. telkeken, valamint a Lajos u. 168. sz. ház előtt. A körívre kiegészített falat színház nézőterét lezáró építményként határozta meg.¹

Az elmúlt két év folyamán végzett ásatásokkal a "körösfal" rendeltetését is sikerült tisztázni. Ez az íves falszakasz ugyanis beleillik az Óbuda u. D-i házsora helyén és a Lajos u. 166. és 169. sz. telkeken kutatott későrómai erőd részben feltárt, részben kiserkesztett alaprajzába.

A feltárásokat az 1976. év folyamán is folytatni fogjuk, az új eredmények megerősíthetik vagy módosíthatják megfigyeléseinket. A kerámiaanyag részletes feldolgozásától pedig a keltezés finomítását várhatjuk.

A IV. századi erőd D-i kapuját Parragi Györgyi tárta fel.² A patkó alaku kaputornyok az erőd DNy-i sarkában álltak, de egyelőre nem tisztázott a kapu és az erőd D-i falának viszonya. 1975-ben került napvilágra a Ny-i fal egyik patkó alaku oldaltornya, melyet Kérdő Katalin kutatott a Magyar Lajos utcában.³

A D-i oldal jelenleg ismert szakaszának hossza 300 m, melyen 30 méterenként álltak a patkó alaku oldaltornyok. (45. ábra)

Egy helyen sikerült feltárni az erőd falat belülről kísérő utat is. A vékony sóderalapozásra rakott apró kövek a fal zoklijára is ráhúzódtak. E korábbi utszint felett kb 60 cm-rel megújított, rosszabb minőségű utat találtunk. (131. kép)

Az erőd falat és a toronyfalakat azonos technikával készítették. A szabálytalan, különböző nagyságú köveket erősen meszes habarccsal öntötték le. A fal egyes részein a készítés menete is megfigyelhető. Az erőd fal vastagsága átlag 3 m, de helyenként a 3,5 m-t is eléri. (46. ábra)

A legépebben megmaradt tornyot az Óbuda u. 8. sz. ház helyén tártuk fel. (134. kép) (47. ábra) A szabályos U alakot mutató torony falának vastagsága 2,20 m, és burkolására már elbontott, más célra kifaragott köveket használtak. A profilált kövek lenyomata az erősen meszes habarcsban jól kirajzolódik. A fal vakolására a téglaportartalom miatt rózsaszínű vakolatot használtak. Az ivben meghajló erőd falhoz a torony tompaszögben csatlakozik. (133. kép) A bejáratnál a felmenőfal megszakad, az alapozás azonban követi az ivet. A bejáratot a torony tengelyében készítették el. Az alapozási sík felett 60 cm-rel a bejárat ajtó keretét és a bejárat szintjét is kibontottuk. (136. kép) Ez a szint az említett megújított ut magasságának felel meg, így a torony építésének későbbi periódusához tartozhat. Ekkor már a torony belsejébe csak lépcsőn juthattak le. A habarcs nélkül készült alapozás tetejét egyenlő cementlap fedi, mely a bejáratnál a torony belsejében is folytatódik, és 1 m szélességben figyelhető meg, a torony járószintjét alkotó lekövezés csak itt kezdődik. Ezzel a belső szinttel egyezik az erőd falat belülről kísérő ut szintje is. A torony belmérete 4 x 7,5 m.

A rétegek tanúsága szerint a patkó alaku torony a IV. sz. végén leégett. (48. ábra) A vastag égérszűz nagyszámu tetőfedő téglát tartalmazott, s az eddig bizonyára rendeltetészerűen használt torony helyreállítására már nem került sor. A magas falakat azonban a középkor folyamán is menedékként használták. A torony belsejében középkori, a belső szintre rakott, szárazfalazással készült falmaradvány került elő, mely arra mutat, hogy az épebben maradt részt felhasználva a római épületmaradványnak egy részét lakták. A meglevő falakat a későbbi beépítéseknek megfelelő szintmagasságig elbontották.

Az előbbiekben ismertetett, toronytól Ny-ra 29 m-re került elő egy ugyancsak patkó alaku, de kevésbé épen maradt oldaltorony. (132. kép, 46 ábra) A 3 m vastag erődfalhoz ugyancsak tompaszögben csatlakozott, de az előző toronynál ismertetett megfigyelt ivelődésnek itt nem találtuk nyomát. A toronyt többször átépítették, és az eredeti bejáratot szűkítették. A toronyfal Ny-i oldala, korábbi, kevésbé habarcsos falra van alapozva, amely szélességéből ítélve talán az eredetileg patkó alakunak épített, korábban ezen a helyen állt torony fala lehetett, melyet később megvastagítottak és átalakítottak. A járósíntet az ujkori beásások miatt nem lehetett megállapítani, az alapozás és a felmenő fal pedig nem vált el élesen egymástól. Sok helyen a toronyfalat az alapozás legaljáiáig kiszédték, s a köveket alulról és oldalról bányászták ki a későbbi korokban. A legnagyobb beásás D-i oldalán kibontottuk a későrómai fal másik darabját, azonban az alapozás nélkül, ferdén álló egységes faltömb inkább lehullott faldarabnak látszik, mintsem a toronyfal részének.

Hasonló a helyzet az ettől K-re lévő pillérszerű faldarabbal is. Technikája az előbbiekével megegyezett, de szintén alapozás nélkül, ferdén állt. Részben alatta, részben ettől D-re korábbi, nem teljesen elbontott fal nyomait lehetett megfigyelni, a metszetben pedig jól látszott a planirozás nyoma.

A két torony között az erődfal több rövid szakaszát sikerült feltárnunk. A járda alatt húzódó fal alapozásáig nem tudtunk leásni a még használatban levő közművek miatt. A kiásott szakaszokból azonban így is kirajzolódik a fal két torony közötti ivelődése: az erőd belseje felé homorodó enyhe ívet mutat, a rövid K-Ny-i szakasz után DK felé fordul, majd meredekebb ívben hajlik ÉK felé. A torony a meredekebb ívnél csatlakozik a falhoz.

Jól látszott a fal két torony közötti ivelődése más szakaszokon is. (139. kép) Az Óbuda u. 6. sz. ház telkén a távfűtőárok készítésekor Kérdő Katalinnal leletmentést végeztünk. Ennek során a táborfal ívének hosszabb szakaszát tudtuk megfigyelni. Készítési technikája azonos a korábban leírt falszakaszok, illetve a torony falazási módjával, de a szegélyező kváderköveket is megfigyelhettük a falon. A korábban már kirajzolódott vonalhoz képest íve kissé DK-i irányban megtörik.

E szakasztól K-re, a Lajos u. 166. sz. ház helyén 1975 elején újabb patkó alaku torony részleteit bontottuk ki. A terepviszonyok miatt a táborfal és a torony kapcsolatát nem lehetett megfigyelni, így a pontos belméretet sem tudjuk megállapítani. Szélessége az előbbiekével ellentétben csak 3 m, Ny-i falának vastagsága 2,60 m. (137. kép) A patkó K-i szárának falát részben kibányászták, s a beásásból ujkori kerámia került elő. Ebben az esetben is arról győződhattünk meg, mint a már említett elbontott toronynál, hogy a falat teljesen elbontották, s így könnyebben, oldalról fejthették a kőanyagot. (49. ábra)

A torony DNy-i sarkában agyagtéglából rakott, részben a falba bevágott kemencét találtunk. Az átégett, faszéndarabokat is tartalmazó rétegből középkori kerámia került elő, ami a torony további használatára utal. (138. kép)

A Lajos u. 169. sz. telken jelenleg is folyik a kutatás. A Szilágyi János által már kiásott mészégető kemencén kívül az erődfal hosszabb, ivelődő szakaszát bontottuk ki. (135. kép) A fal az eddig feltárt szakaszok közül itt a legvastagabb, 3,5 m, s ivelődése sem olyan egyenletes, mint a korábban feltárt szakaszokon. K felé erősen megtörik, de a használatban levő kőzet miatt további részeit egyelőre nem lehet kutatni. Töréséből és vastagságából ítélve megerősített saroktoronyt sejthetünk itt. A fal É-i oldalán római kutat tártunk fel, melynek beásási ívéből későrómai ólomázas kerámia került elő.

A IV. század első felében készült tábor alaprajzának D-i oldala már az eddigi kutatások során is kirajzolódott. A Ny-i oldaltól eltérően, ahol az oldaltorony az egyenes táborfalhoz csaknem merőlegesen csatlakozik, a D-i oldal fala szokatlan építési megoldást mutat. A 300 m hosszú szakaszon kb 30 m-ként szabályosan ismétlődnek a patkó alaku oldaltornyok.

A torony a IV. sz. -ban gyakori alaprajzi forma szerint épült. A patkóalakú oldaltornyokkal ellátott visegrádi táborban csak Constantinus korában indul meg az éremforgalom. Soproni Sándor a tábor építési idejét 325-330 közötti évekre datálja.⁵ Hasonló tornyokkal erősítették meg Iovia⁶, Iatrus⁷, Dinogetia - Garvan⁸ táborait is. Nem ismeretlen ez a forma a birodalom Ny-i tartományaiban sem. Beauvais⁹ tornyai azonban, melyek 285 - 6 után épültek, csak részben ugranak a táborfal elé, oldalfalaik és bejáratuk még a tábor belsejébe nyulik be. Hasonló módon épültek Senlis¹⁰, Eschenz¹¹ és Yverdon - Ifferdon¹² oldaltornyai is.

Aquincum IV. sz-i erődjének D-i falán a tornyok nem egy síkba épültek, a két torony között ívelődő, az erőd belseje felé homorodó fal a tornyoknál megtörik, s DK felé meredekebb ívben folytatódik.

Eddigi ismereteink szerint a legdélibb s legkiugróbb védműnek a Lajos u. 166. sz. telken megtalált toronyt tarthatjuk. Ettől a ponttól a fal ÉK felé ívelődik erősebben. A homorodás mértéke a két torony bejáratát összekötő képzeletbeli egyeneshez viszonyítva a legtávolabbi pontig kb 7 m. A falívek visszakanyarodó, kisebb, de meredekebb ívet leíró végénél épültek az ily módon fokozottabban előreugró, a védelmet még intenzívebben szolgáló oldaltornokok. Az alaprajz megváltoztatása, módosítása a harcmodor változásának következménye. A még erőteljesebben kiugró védelmi berendezések - tornokok - az ellenség oldalazása szempontjából játszhattak szerepet, s ez a korábban általánosabb támadó stratégia helyett a védekezésre való felkészülést tükrözik.

A kutatások folytatódása választ adhat a ma még nyitott kérdésekre. Nemcsak az erőd teljes alaprajzának megismerésére számíthatunk, hanem az átépítési periodusok tisztázására, a belső épületek feltárására is.

(Ábrák: 45-49, képek: 131-139)

JEGYZETEK

1. Szilágyi J.: Nyitott csarnokos és körös építmény (sétacsarnok és színház?) az aquincumi katonai kolóniában. Bp. R. 15 (1950) 479.
2. Parragi Gy.: ld. e kötetben
3. Kérdő K.: ld. e kötetben
4. Kérdő K.: im.
5. Sóproni S.: A visegrádi római tábor és középkori vár. Arch. Ért. 81 (1954) 52.
6. S. Soproni: Die Spätromische Festung von Iovia. Actes du IXe Congres International d'Études sur les Frontieres Romaines, Mamaia 1972. Bukarest, Köln, Wien, 1974. 184.
7. T. Ivanov: Ausgrabungen im Kastel Iatrus. Studien zu den Militärgrenzen Roms. Vorträge des 6. Internationalen Limeskongresses in Süddeutschland, (Berlin, Köln, Graz 1967.), 153.
8. E. Condurachi: Neue Probleme und Ergebnisse der Limesforschung in Scythia minor. Studien zu den Militärgrenzen Roms. Vorträge des 6. Internationalen Limeskongresses in Süddeutschland, Berlin, Köln, Graz 1967. 166.
9. S. Johnson: A group of Late Roman City Walls in Gallia Belgica. Britannia 4. (1973) 212.
10. S. Johnson: im. 213.
11. E. Anthes: Spätromische Kastelle und Feste Städte im Rhein- und Donaugebiet. BRGK. 10 (1917) 135.
12. E. Anthes: im. 137.

PRELIMINARY REPORT ON THE EXCAVATION OF THE SOUTHERN DEFENSIVE WORKS
OF THE LATE ROMAN FORT

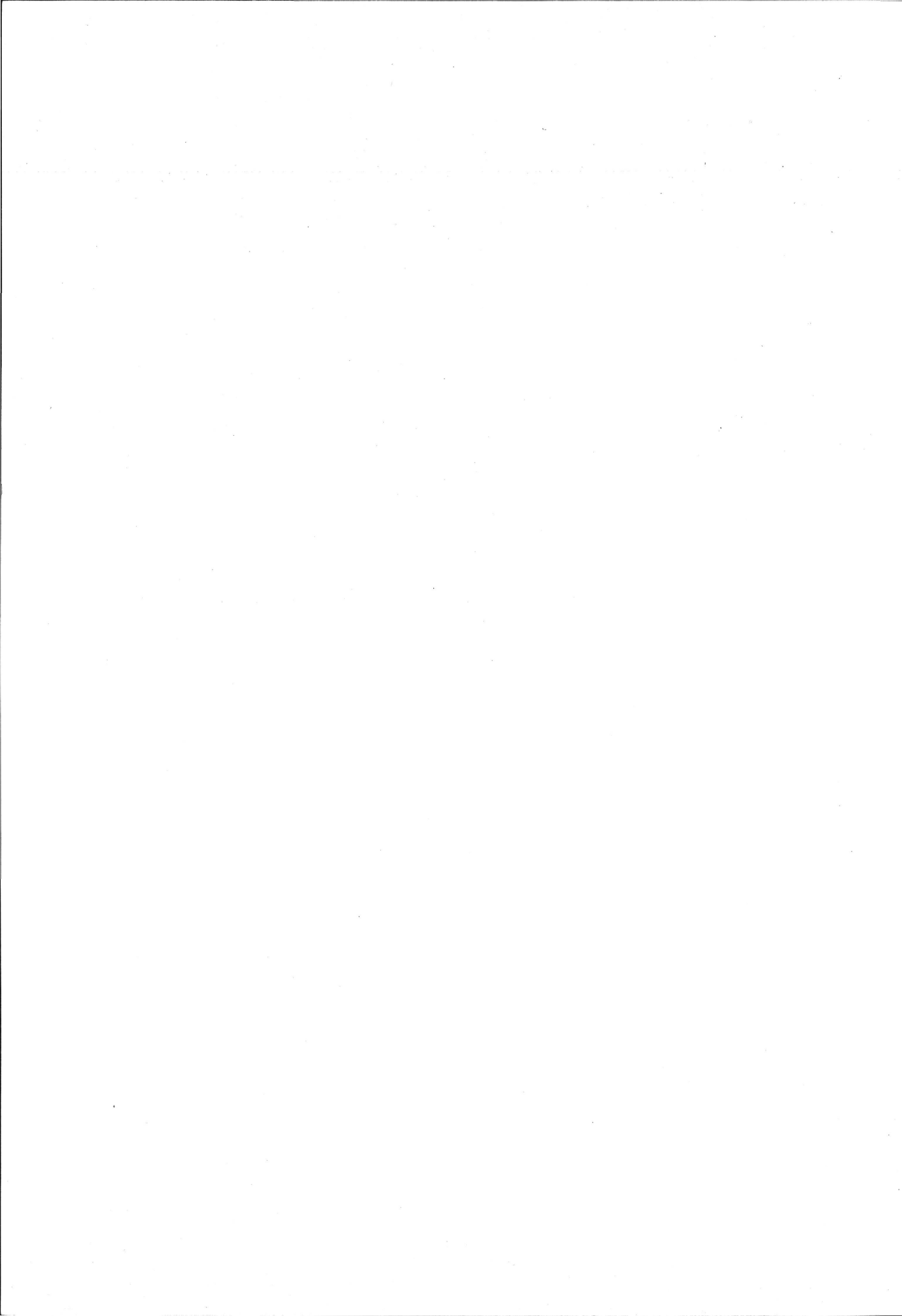
The southern section of the Roman fort built in the first part of the 4th century A.D. was opened up in the plots of the southern row of houses of Óbuda Street, as well as in those of No. 166 and 169 Lajos Street during the years 1974-75.

The ground-plan, which was partly uncovered, in the course of the excavations, partly completed, shows a peculiar form. On the 300m. long wall section of the fort the horseshoe-shaped side towers were built every 30 metres. The tower preserved in the most intact condition was found at No. 8 Óbuda Street. The tower of a regular U shape adjoined the arching wall of the fort at an obtuse angle, its inner measurements are 4.0 x 7.5 m. The walls of the fort and towers are characterized by an identical building technique; the stones of irregular shape were poured over by highly limy mortar. Stones processed for other purposes were used for flagging; as it appears from the imprints preserved in the mortar, the stones were often profiled. On account of the brick-dust contents, the plaster is often pink in colour, hard and terazzo-like. The average thickness of the wall of the fort is 3.0 m., still, in certain places it even amounts to 3.5 m., - that of the towers is only 2.20 and 2.60 m. The levels of the towers are paved with small stones, the floors are flush with the height of the road following the wall of the fort from the inside.

Between two towers the wall of the fort tends inwards, toward the inside of the camp; the deflection is 7 m., measured from the imaginary straight line connecting the entrances of the towers. At the southernmost turning point of the arcs the side towers were erected; these, protruding in this way from the face of the wall, could even ensure more the flanking of the enemy. The modification of the groundplan was connected with a change in the art of war and with defensive arrangements coming into the foreground.

The investigation is going to be continued during the year 1976 also, that an opportunity could be presented for observing the periods of reconstruction and the inner edifices.

(Figures: 45-49, plates: 131-139)

АННАМАРИЯ Р. ФАЧАДИ:

ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ О РАСКОПКАХ ЮЖНОГО ЗАЩИТНОГО СООРУЖЕНИЯ
ПОЗДНЕРИМСКОГО ФОРТА

В 1974-1975 годах на участках южного ряда домов по ул. Обуда, а также домов № 166 и 169 по ул. Лайош были проведены раскопки южного участка римского форта, построенного в первой половине IV века.

План форта, полученный раскопками и дополненный, имеет своеобразную форму. По боковым стенам форта, имеющим 300 м в длину, через каждые 30 м располагались боковые башни подковообразной формы. Башня наилучшей сохранности находится на ул. Обуда дом № 8. Она правильной u-образной формы и соединяется с изогнутой стеной форта под тупым углом. Ее внутренние размеры: 4 x 7,5 м. Постройку стен укрепления и башни характеризует одна и та же техника, камни неправильной формы были скреплены крепким известковым раствором. Для облицовки использовались камни, обработанные для других целей. Судя по следам в известии, здесь часто применялись профилированные камни. Штукатурка имеет розовый цвет из-за содержания в ней кирпичного порошка, она крепка и похожа на тераззо. Средняя толщина стены форта 3 м, но в некоторых местах достигает 3,5 м, толщина башенных стен 2,20 и 2,60 м. Внутренняя площадь башен покрыта мелкими камнями, их уровень совпадает с уровнем дороги, идущей вдоль стен форта с его внутренней стороны.

Стена форта в промежутке между башнями наклоняется внутрь. Размер наклона, от прямой, соединяющей входы башен, равен 7 м. У башен эта изогнутость стены пропадает и продолжается сначала в юго-восточном, а затем северо-западном направлении. У южных концов стеновых дуг, в местах их поворота, были построены боковые башни, которые, выступая от линии стен, могли лучше обеспечить оборону укрепления. Это - новая черта, прослеживаемая в строительных планах укреплений. Она стоит в связи с изменениями в римской военной технике и в связи с тем, что теперь на передний план выдвинулась оборона.

Раскопки будут продолжены и в 1976 г. Они прольют свет на определение строительных периодов форта и его внутренних построек.

/Фиг. 45-49, рис. 131-139/